

ԿԵՆՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

* * * ԵՒ ՀԱՍԱՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ՝

Հէրման ֆոն Ռոդըն, Deutsche Rundschau, Փետրուարի թիւին մէջ կը գրէ թէ կէօթէ առաջին մեծ հանճարը եղաւ որ գիտցաւ վիպականութեան խորհրդաւոր տաճարին ճամբան վերագտնել՝ որ զմեզ բնութեան և անոր աւելի հիմնական ճանաչողութեանը կ'առաջնորդէ, ուղղուելով գեղեցկապէս չընաղ աշխարհէն դէպ ի տիեզերականը: Կեանքի լի հասունութեամբ մարդ մը, ըմբռնեց տիեզերքի Հողիին շունչը որ, «ամէն բանի իր յատուկ ուղղութիւնը կը դրոշմէ, արգիլելով միանգամայն ներքին օրէնքով մը, ու եւ շեղում իր այս ուղղութենէն»:

Իր բարեկամները, վիպականները, Էւրոբէն տարուելով կէօթէի բնապաշտական ուսումնասիրութիւնները «քմահաճոյ վրիպակ» մը նկատեցին, Բայց վրիպակ մը չէր, մանաւանդ թէ գերահաշ ըան մը այսինքն բնական գիտութիւններու զարգացումը ԺԹ.որդ դարուն մէջ, զոր կէօթէ երկու դարերուն բարձրաւնդակին տիրելով, նախագուշակներ էր ու նպաստած անոր: Եթէ, հակառակ այս ջանքին, բնութեան ծանօթութիւնը ոչ մէկ ցայլ առաւ մշակուած անձերու ընդարձակ միջավայրին մէջ, ատիկա գլխաւորապէս ատով կը մեկնուի որ մարդասիրական (umanistica) մշակույթին չպէս և բնական գիտութեանց՝ երկու տարբեր շարիշներ ունեցան Գերմանիոյ մէջ և առաջինը յաղթանակեց:

Բնութենէն հեռանալու ձկտումը որ յատուկ եղաւ Էւրոբէի շուրջը խմբուող գեղեցկազէտ և փափկազգաց հոգիներուն, գեռայսօր ալ կը շարունակէ, զօրաւոր քաղցը:

Կեղ մեր քաղաքակրթութեան, որ արդէն ուրիշ շատ մը պատճառներով հիւժած է: Թէ մարդկային գերագոյն նպատակը կոչուած է բարձրանալու բնութենէն և իր օրէնքներէն ալ վեր, այս մեր հաւատոյքը այս շրջանակներէն դուրս ալ տարածուած է: Այն իրեն միամտօրէն բարձր գնահատանքին մէջ պէտք է յիշատակել այն բարձրաստիւն ճան ուղեները որ մինչև 1917 ինքզինքնին «օրէնքէն վեր ըլլալ» համարեցան:

Մարդկային հոգիին կարողութիւններն՝ արարչական բնութեան շնորհի պտուղը՝ բնական օրէնքներու միջոցով կ'արտայայտուին. և երբ անհատը կամ ժողովուրդները ուզած են այն օրէնքները լուծել, այս մեղքը իրենց միշտ սուղի նստած է:

Իսկ բարոյականը որ մասամբ ալյախութեան (altruismo) վրայ կը հիմնուի և մարդկային հոգիին բացարձակ գործունէութեան արդիւնքը կը նկատուի, թոյլ չտար դէպ ի ցածը նայիլ այնպիսի բնութեան մը որ ոչ — բարոյական (amoral) կը համարուի. մինչդեռ բոտ Մեշինքովի փաւրիգեան գիտնականին ապացուցման իր «կենդանիներուն ընկերական բնագոյն» գրքին մէջ, կը նշմարուի ալյախական մղումները, աւելի կամ նուազ գիտակցական աստիճանաւորումին մինչև ամենաստորին կազմուածքներուն մէջ:

Էւրոպական ժողովուրդները որ իրենց մեծ կեդրոններու մշակույթովը ուրիշներէ աւելի հեռացած են բնութենէն և իր օրէնքներէն, իրենց բաղձնաբերովը և քաղաքաւնկերական ոճերովը ամենածանր սխալներու կ'ենթարկուին: Այն եղելութիւնը թէ իրենց երբեք չյաջողեցան գտնել կերպ մը յղանալու կեանքն ու քաղաքական կեանքի մը ձևը, որոնք համայնքին հաւանութեանը արժանանան, (բան մը որ չկրցան հասկնալ ախիոյ ժողովուրդները, գլխաւորապէս մահմետականները և պուտտայականները), այն եղելութիւնը կ'ըսենք մեծագոյն հեռացումովը կեանքի մը ոճէն՝ որ համաձայն է բնական կամ բնականոն (normali) պահանջներուն:

ՄԱՐԿԿԱՅԻՆ ՈՒԳԻՆ

ԵՒ

ԲՆՈՒԹԻՒՆԸ

կազէտ և փափկազգաց հոգիներուն, գեռայսօր ալ կը շարունակէ, զօրաւոր քաղցը:

ԲՆԱՇԻՋՈՒՄ

ԵՒ

ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ

Ներկայ ժամանա-
կիւ քաղաքա-
ընկերական շար-
ժուձններուն մէջ,
(գորս դատած մի-
ջոցնիս, առ այժմ կ'ուզենք հաշուի չառնել
բարոյա - ընկերական տեսակէտը որպէս
զի միայն գիտութեանց տեսակէտով ըրն-
նենք), մեր հետաքրքրութիւնը ամէն բանէ
աւելի կը զբաւեն ընկերական յուզում-
ները որ աւելի ստէպ իրարու յաջորդեցին
իւրորդ դարուն մէջ և հիմայ համաշխար-
հական յեղափոխութեան մը կը սպառնան:
Յեղափոխութիւնները՝ ընդհանրապէս
հրաբուխներու պայթիւններուն կը նման-
ցընեն: Բաղդատութիւնը ըստ երևոյթին շի-
տակ, գործնականապէս սակայն նոյնը չէ:

Յիրաւի եթէ կ'ուզենք որ բնութիւնը
մեր առաջնորդն ըլլայ, եթէ իր օրէնքնե-
րուն ծանօթութեան միջոցաւ մարդկային
գործերը կանոնաւորող սկզբունք մը կը
շանանք հաստատել, պէտք ենք կենսա-
բանութեան յենուն, այսինքն այն գիտու-
թեան՝ որ գործարանական աշխարհին
կեանքի օրէնքները կը սորվեցնէ մեզի:

Ուրեմն այս կենդանական աշխարհին
զլխաւոր օրէնքը բնաշրջման օրէնքն է,
այսինքն է նախնական ամենապարզ տար-
րներէն դէպ ի ամենաբաղադրեալ կազ-
մածքներու բարեշրջման օրէնքը: Դիւռ չենք
գիտեր մենք ինչ ոճով յառաջ եկած է
կազմածքներու զարգացումը մինչև այս
օրուան վիճակին. բայց երկրորդականութիւնը
կը սովորեցնէ թէ անհուն ժամանակամի-
ջոցի մը կարօտ եղած է:

Կէօթէ կենսաբանութեան այս հիմնական
օրէնքին համար կ'ըսէր. « Բնութիւնը իր
դրած նպատակներուն մէջ միջոցով միայն
կը հասնի: Ան ցատկոտուք չընէր: Ան
չկրնար օրինակի համար ձի մը շինել՝
եթէ նախապէս գոյութիւն չունենային այն
կենդանիները, որոնց վրայէն իբրև սան-
դուխէ մը, մինչև ձիու մը յօրինուածքին
կարենայ բարձրանալ »:

Եթէ այս սկզբունքը քաղաքական կեան-
քի յղացման յարմարեցնենք, ամէն յեղա-

փոխութիւն անկանոնութիւն մը պիտի
երևնայ մեզի որ կարելիութեան հասած
է միայն բնաշրջման բնական օրէնքէն
հետացումով և շեղումով մը: Յանցանքը
թէ կառավարչներուն կրնայ ըլլալ և թէ
կառավարողներուն: Կէօթէ որ իր հա-
սուն հասակին յեղափոխութիւններէն էն
մեծագունին ժամանակակից եղաւ աւելի
ուշ (1824) էջքէրմանի պէս արտայայ-
տուած է: Ինք ալ Պիզմարգի պէս կը
համարէր թէ՛ բոլոր յեղափոխութիւնները
բարենորոգման, պակասութենէն յառաջ
կու գան: Բայց կը յաւելուր նաև թէ ամէն
յեղափոխութիւնն որուն կարեւորութիւնը
ազգին գիտակցութեան մէջ լաւ արմա-
տացած չըլլայ՝ յիմարական է և անօգուտ:

ՀԱՄԱՍԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ԱՆՀԱՒԱՍԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ոչ - ընկերվա-
րականները հա-
ւասարութեան
հասարակցական
ձկտումներուն

Կ'ընդդիմադրեն անհաւասարութեան բնա-
կան օրէնքով. բայց որովհետև մենք գէթ
առնչական հաւասարութեան մը օրէնքն
ալ կը գտնենք բնութեան և մասնաւոր
գործարանական բարեշրջման սկզբնական
խաւերուն մէջ, իրենց աւարկութիւնը աւե-
լի այն իմաստով պէտք են յօրինել՝ թէ
բնութիւնը իր բարեշրջման հիմնական
օրէնքին մէջ հաւասարութենէն միշտ դէպի
անհաւասարութիւն կ'երթայ: Բնութիւնը
հասարակցական չէ՝ բայց միայն նախա-
հիւթերու (protoplasma) սկզբնական ու
պարզ համախմբութեանց մէջ. ասոր հա-
կառակ ան՝ ամէն էակի տուած է ներքին
ձկտում մը ուրիշներէն աւելի վեր բարձրա-
նալու: Եթէ կենսաբանութիւնը մեզի կը
սովորեցնէ որ արդէն բուսական թագաւորու-
թեան մէջ կարելի է հանդիպել կենդանա-
կան, միաւարական և խորհրդաւոր ուժի մը,
որ կը յայտնուի մասնաւորապէս այն հրա-
շալի կարողութեամբ որով կը ձկտի լաւա-
գոյն պայման մը ստեղծելու իրեն, շատ
աւելի համոզիչ պէտք է ըլլայ այս ուսուցու-
մը կենդանական աշխարհին նկատմամբ:

Գէյսէրլինկ, ըսելով թէ թուրքները մարդոց վրայ առաւելութիւն մ'ունին. անոնք ալ պայմանադրական բառեր կը կրկնեն, բայց գէթ զմեզ չեն համոզեր: Տիեզերական խորհրդաւոր յարընչականութիւնը և բնազդներուն վախճանական անժխտելի նշանակութիւնը, մեր բոլոր ուշադրութիւնը պէտք են անոնց, այսինքն կենդանաց ուղղել տալ:

Էրնէպոյ Հէքքէլ իր ուսումնասիրութեամբ ցաւեցուցիչ եզրակացութեան մը յանգեցաւ, այն է, իբր թէ կարելի չէ ապացուցանել բարոյականի մը գոյութիւնը տիեզերական կարգին մէջ:

Սրդի կենսաբանութիւնը զանազան տեսակէտներով հաստատելով և ճարտարաբանութիւններէն էապէս տարբեր եզրակացութեանց: Այլասէր և եսասէր բնազդներու հրաշալի ներդաշնակութիւնը, այնքան ծաւալուն գործարանաւոր աշխարհին մէջ, որուն վրայ կենսաբանութիւնը միշտ նոր լոյսեր կը ձգէ, կը թոյլատրէ մեզի խօսելու բարոյականութեան մը գոյութեան վրայ, տիեզերական կարգին մէջ, գէթ այն՝ ընդարձակ առումով մը: Այս դրութիւնը՝ հակընդդէմ ներթապալտութեան՝ միշտ աւելի հաստատութիւն կը գտնէ այն կենսաբաններէն որ կենսունակութեան կը հակին: Նոյն իսկ գոյութեան պայքարին ընդունած սովորական կարծիքը, որ տեղի ունի բնութեան մէջ առհասարակ՝ անոնցմէ կը մերժուի:

Յիբաւի, ոչ միայն կենդանիներուն ընկերական և այլասիրական բնազդները այլ նաև, և մասնաւորապէս բուսական թագաւորութեան բեղնաւորման և ծաւալման հրաշալի կերպերը, յայտնապէս կը ցուցադրեն ընդհակառակն թէ բնութիւնը կը ջանայ զգուշացնել գոյութեան ամէն կոխմի և նոյն տեսակի անհատներուն կամ համագոր տեսակներու մէջ:

Նոյն կերպով կ'արտայայտուի նաև բուսաբան Ռ. Ֆրանսէ իր « Բոյսերու կեանքը »

գեղեցիկ գրքին մէջ: Փոխադարձութեան (mutualismo) և համակեանքի (simbiosi) օգտաւէտ երեւոյթներուն վրայ խօսելով, ինչպէս նաև բոյսերու կենսակցութեան (convivenza) և փոխադարձ ազդեցութեան (reciprocità), ինք նկատմամբ այս կազմաւածներուն (organismo) որոնք առերես մի միայն մեքենական օրէնքներու ենթակալ են կարծէք, կ'ըսէ. « Բնագէտը կրնայ վկայել թէ, խնամի էակները և կազմակերպութեամբ համագործակցող, իրարու մէջ միութիւններ (accordo) կը կնքեն որոնք գեր են քան մարդկայինները և հիմնուած փոխադարձ կատարեալ ազդեցութեան վրայ, և այս համաձայնութիւնները հաւատարմապէս կը պահպանուին. բնութիւնը ուրեմն օրինակ մըն է բարոյապէս ցայտուն՝ մարդու և մարդու մէջ կատարուելիք համագործակցութեան: Ուրեմն կենսաբանութիւնն մեզի կը սովորեցնէ բնութեան մէջ առաջնորդ մը նշանակել որուն պէտք ենք հետեւի նաև մեր ընկերական և քաղաքական կեանքին մէջ »:

Բնութիւնը չճանչնալը՝ նոյն իսկ ընտրեալ հոգիները մոլորութեան մէջ կը ձգէ, այսպէս պատահեցաւ երկու իմաստասէրներու՝ Նիցշէի և Թոլստոյի դրութեանց, եսասիրութեան և այլասիրութեան՝ միակողմանիութիւնը: Իսկ նկատմամբ ռամկին, որ ժողովրդական մեծամասնութիւնը կը կազմէ, ժողովրդական Համալսարանները որ հիմայ ամէն կողմ կը բացուին, շատ օգտակար կրնան ըլլալ բնական գիտութեանց մեծագոյն ծանօթութիւն մը տարածելով: Այս ուղղութեամբ մինչև հիմայ դեռ ոչինչ եղած է. ոչ միայն չափաւորապէս մշակեալ մարդը, այլ նոյն իսկ բազմաթիւ մշակեալ անձնաւորութիւններ կենսաբանութեան ինչ ըլլալ չեն գիտեր: և գուցէ ոչ իսկ կ'ենթադրեն թէ այս գիտութեան հասարակցութեան նկատմամբ ձեռնհասօրէն տուած դատաստանը այն ըլլայ՝ ինչ որ մենք յայտնեցինք:

Թորգմ. Հ. Ա. 8.